

Vol 7 Issue 1 Oct 2017

ISSN No : 2249-894X

---

*Monthly Multidisciplinary
Research Journal*

*Review Of
Research Journal*

Chief Editors

Ashok Yakkaldevi
A R Burla College, India

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Kamani Perera
Regional Centre For Strategic Studies,
Sri Lanka

Welcome to Review Of Research

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2249-894X

Review Of Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Regional Editor

Dr. T. Manichander

Sanjeev Kumar Mishra

Advisory Board

Kamani Perera Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka	Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Mabel Miao Center for China and Globalization, China
Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Xiaohua Yang University of San Francisco, San Francisco	Ruth Wolf University Walla, Israel
Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Karina Xavier Massachusetts Institute of Technology (MIT), USA	Jie Hao University of Sydney, Australia
Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania	May Hongmei Gao Kennesaw State University, USA	Pei-Shan Kao Andrea University of Essex, United Kingdom
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Marc Fetscherin Rollins College, USA	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania
	Liu Chen Beijing Foreign Studies University, China	Ilie Pinteau Spiru Haret University, Romania
Mahdi Moharrampour Islamic Azad University buinzahra Branch, Qazvin, Iran	Nimita Khanna Director, Isara Institute of Management, New Delhi	Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai
Titus Pop PhD, Partium Christian University, Oradea, Romania	Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur	Sonal Singh Vikram University, Ujjain
J. K. VIJAYAKUMAR King Abdullah University of Science & Technology, Saudi Arabia.	P. Malyadri Government Degree College, Tandur, A.P.	Jayashree Patil-Dake MBA Department of Badruka College Commerce and Arts Post Graduate Centre (BCCAPGC), Kachiguda, Hyderabad
George - Calin SERITAN Postdoctoral Researcher Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, Iasi	S. D. Sindkhedkar PSGVP Mandal's Arts, Science and Commerce College, Shahada [M.S.]	Maj. Dr. S. Bakhtiar Choudhary Director, Hyderabad AP India.
REZA KAFIPOUR Shiraz University of Medical Sciences Shiraz, Iran	Anurag Misra DBS College, Kanpur	AR. SARAVANAKUMARALAGAPPA UNIVERSITY, KARAIKUDI, TN
Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur	C. D. Balaji Panimalar Engineering College, Chennai	V.MAHALAKSHMI Dean, Panimalar Engineering College
Awadhesh Kumar Shirotriya	Bhavana vivek patole PhD, Elphinstone college mumbai-32	S.KANNAN Ph.D , Annamalai University
	Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary, Play India Play (Trust), Meerut (U.P.)	Kanwar Dinesh Singh Dept.English, Government Postgraduate College , solan

More.....

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.oldror.lbp.world

जागतिकरणात भारतातील रोजगार निर्मितीचा मंद दर 'एक अवलोकन'

प्रा. जयंत एम. बनसोड

सहा प्राध्यापक, वाणिज्य विभाग ,

गो. सी. टोम्पे कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,
चांदूर बाजार

प्रस्तावना -

आजच्या स्पर्धेच्या व जागतिकीरणच्या काळात भारता सारख्या विकसनशिल देशात मोठ्या प्रमाणात रोजगार उपलब्ध होणे आवश्यक होते कारण इतर देशांच्या मानाने भारत देशात नैसर्गिक साधन संपत्ती, श्रमपुरवठा, मुबलक प्रमाणात उपलब्ध आहे व १५ ते ६० या वयोगटातील कार्यक्षम लोकसंख्येला रोजगार न मिळाल्यामुळे दुसऱ्यांवर उपजीवीकेसाठी अवलंबून रहावे लागते. जागतिक व अमेरिकी बाजाराचे डोळे या बाबीकडे वळलेले दिसतात कारण दोन लाख सरकारी आणि खाजगी व्यवसायाच्या सर्वेक्षणातून रोजगार निर्मितीची आकडेवारी अस्तित्वात येते.

भारतात मात्र रोजगाराच्या आकडेवारीचा उपयोग वर्तमान आकलनापेक्षा ऐतीहासीक आढाव्यासाठी जास्त वापरली जाते. कारण की हि आकडेवारी प्राप्त होण्यातील दिरंगाई हेच प्रमुख कारण आढळते. पूर्वी राष्ट्रीय नमुना पाहणी (National Sampal Serve NSS) द्वारे सर्वेक्षण दर पाच वर्षातून एक मोठे सर्वेक्षण व दरवर्षी छोट्या नमुन्यांचा वापर करून सर्वेक्षण करण्यात येत होते व हा अहवाल प्राप्त व्हायला दीड ते दोन वर्षे लागायची. अलीकडच्या काळात हे सर्वेक्षण कामगार मंत्रालयातील लेबर ब्युरो (Labour Buro) हे करते परंतु सध्या उपलब्ध असलेला अहवाल २०१५ मधील म्हणजे दोन वर्षे जूनी आकडेवारी देतो. या कार्यालया मार्फत निर्मिती क्षेत्र (कारखाना क्षेत्र) बांधकाम उद्योग, व्यापार उद्योग, आरोग्य, शिक्षण, हॉटेल्स आणि उपहारागृहे, माहिती व तंत्रज्ञान आणि वाहतुक व

दळणवळण अशा मोठ्या आठ क्षेत्रासाठी रोजगार निर्मितीची आकडेवारी गोळा केली जाते. परंतु प्राप्त आकडेवारी ज्या व्यवसाय उद्योगात १० पेक्षा जास्त कामगार आहेत व त्याची सरकार दप्तर नोंदी आहे अशा व्यवसाय उद्योगातीलच रोजगार निर्मितीची आकडेवारी उपलब्ध होवू शकते. शिवाय अहवाल प्राप्त होण्यातील अडचण, दप्तर दिरंगाई, अहवाल प्रसिध्द होण्यातील उशीर यामुळे तिमाही सर्वेक्षणाची उपयुक्तता फार मर्यादीत राहिली आहे.

भारतातील रोजगारविषयक आकडेवारी हि अर्थव्यवस्थेचे प्रकृतीमान जोखण्यापेक्षा व “उदारीकरणानंतर देशातील रोजगार निर्मिती वाढली काय?” हे प्रत्यक्ष न पाहता फक्त अमूक सरकारच्या काळात रोजगार निर्मितीत वाढ झाल्याचेच प्रत्येक सरकार, विरोधी पक्ष सांगतो. सध्या भारत देशात बेकारी (रोजगार निर्मिती) चा प्रश्न गंभीर बनला आहे. २०१५ मध्ये हे प्रमाण ५ टक्के होते. हे गेल्या पाच वर्षातील सर्वाधिक प्रमाण असल्याचे दिसते. २०११-१२ मध्ये ३.८ टक्के, २०१२-१३ मध्ये ४.७ टक्के, २०१३-१४ मध्ये ४.६ टक्के व २०१४-१५ मध्ये ५ टक्के असा हा पाच वर्षात बेकारी चा आलेख चढता असल्याचे आकडेवारी वरून स्पष्ट होते. तिमाही अहवालावरून फारसे काही विशेष समाधान होत नाही आठ क्षेत्रामधील रोजगार निर्मितीचे प्रमाण २००६-११ या काळात ८ ते ६ लाख, २०१२-१४ या काळात ते कमी होवून फक्त ४ लाख व २०१५-१७ हे प्रमाण दरसाल २.२५ लाखावर आलेले दिसते एकीकडे जीडीपी (स्थूल देशांतर्गत उत्पादन) मध्ये ६.५ ते ७ टक्के वाढ झालेली दिसते परंतु रोजगार निर्मिती मात्र खुंटलेली दिसते रोजगार निर्मितीचा दर मंदावलेला दिसतो असा प्राप्त अहवालाच्या आकडेवारी वरून अर्थ (निष्कर्ष) घेतला जातो.

भारतातील पंपरागत उद्योग, व्यवसाय, लघु व कुटीर उद्योग जागतिकीकरणाच्या काळात डबघाईस आले. कारण जागतिक स्तरावरील उत्पादनाच्या स्पर्धेत देशातील उद्योग टिकू शकत नाहीत कारण त्यांना सरकार मार्फत पुरविण्यात येणाऱ्या सेवा, सोयी व सुविधा कमी प्रमाणात आहेत व उत्पादीत किंमत व बाजार किंमत यामध्ये फारक असून बाजार किंमतीला विक्री करणे म्हणजे व्यवसाय तोट्यात चालविणे सुरू आहे. त्यामुळे अनेक उद्योग कमी किंमतीत परदेशातून वस्तूची आयात करून आपले लेबल लावूनच मालाची विक्री करतात यामुळे देशातील उद्योगात बेकारी निर्माण झाल्याचे आढळते. व नविन रोजगार निर्माण होत नाही उलट अत्याधुनिक तंत्रज्ञान व कौशल्य तसेच जगात कशा प्रकारचे उत्पादन तंत्र वापरून त्यांच्यापेक्षा सरस कौशल्य वापरून उच्च दर्जाचे उत्पादन करून माफक पंपरु इतरापेक्षा कमी किंमतीला वस्तू विकणार नाही तोपर्यंत पाहीजे त्या प्रमाणात रोजगार निर्मिती होणे अशक्य आहे. व देशासमोर बेकारीचा प्रश्न सुटण्या ऐवजी बिकट होत चाललेला दिसतो.

भारतातील महानगरात उबर ओला टॅक्सी सेवा पुरविणारे चालक, निरनिराळ्या इंटरनेट, वेबसाईट चे माध्यमातून वस्तू व सेवा पुरविण्याचे कार्य करतात पंपरु यांची मोजणी केली नसल्याचे सांगतात. तसेच असंघटीत क्षेत्रातील

कामगार, बिगर शेती व्यवसायापैकी एक पंचमाश क्षेत्रातील जिथे १० पेक्षा जास्त कामगार आहेत त्यांचीच मोजणी केली जाते. खाजगी बँकेतील अर्थतज्ञाने असे सांगितले की लेबर ब्युरोची आकडेवारी खरी असती तर देशात दंगली उसळल्या असत्या. त्या होत नाहीत म्हणजे आकडेवारी चुकीची आहे. सरकारने कुटूंबीय सर्वेक्षण जीएसटी यंत्रणेचा वापर करून अधिक भक्कम करावे अशी सुचना सुध्दा करण्यात आली.

भारतात बेकारीचे प्रमाण ४.५ टक्के कि ५ टक्के हे विशेष काही सांगत नाही. सर्वेक्षणात जे लोक रोजगारा प्राप्त आहे असे सांगतात ते अर्धरोजगाराप्राप्त असतात. बहुतेक क्षेत्रामध्ये छुपे बेकार मोठ्या प्रमाणात आढळून येतात. अनेक लोकांना त्यांच्या पात्रतेनुसार रोजगार मिळत नाही परंतु नाईलाज म्हणून हाती मिळेल ते काम करण्यासाठी ते तयार होतात त्यामुळे उच्च शिक्षित लोक जे काम करतात त्यामूळे सुशिक्षित परंतु कमी शिक्षण, अकुशल लोकांवर बेकारीची कुऱ्याड कोसळल्याशिवाय राहात नाही.

सन २०११ ते २०१५ या काळात शेती क्षेत्रात उपजीवीका करणारांची संख्या २.६ कोटीने कमी झाली. परंतु बिगर शेती क्षेत्रातील रोजगार ३.३ कोटीने वाढल्याचे दिसते. यामधील बहुतेक रोजगार निर्मिती ही व्यापार, दळणवळण, बांधकाम व हॉटेल्स या क्षेत्रातील आहे. त्याच वेळेस खाणकाम आणि औद्योगिक क्षेत्रातील रोजगारात वाढ झाली नसल्याचेच दिसते. भारतात दरवर्षी रोजगार प्राप्त करण्यासाठी इच्छुकांची संख्येत सव्वा कोटीची भर पडते शेती क्षेत्रातून बाहेर पडणारे लोकांची संख्या विचारात घेतली तर बिगर शेती क्षेत्रात २ कोटीने रोजगारात वाढ होणे अपेक्षित आहे. परंतु बिगर शेती क्षेत्रातील रोजगार निर्मितीत झालेली वाढ अपूरी असल्याचे दिसते. नोटाबंदी काळात जीडीपी अतिशय मंद गतीने होता, त्यामूळे रोजगार निर्मितीत खंड पडला ब्रेक लागल्याचे जाणवते. यामूळेच हंगामी रोजगार निर्मितीलाही खिळ बसल्याचे जाणवते.

देशातील रोजगार निर्मिती नसल्यामुळेच गुंतवणूकीचा दर जीडीपी च्या ३६ टक्के होता तो ३३ टक्के पर्यंत खाली घसरला आहे. सरकारचे आडमुठे धोरण, परवाना पध्दत, परवानगी मिळण्यातील दिरंगाई, भूसंपादनातील अडचणी अतिरिक्त कामगार, इत्यादी कारणाने नविन प्रकल्प गुंतवणूक थांबली असल्याचे दिसते. बँकाची उद्योगाना कर्जवाटप करण्याची भूमीका, बँकाची थकित व बुडीत कर्जे, बँकाचा NPA मोठ्या उद्योगपतींनी बुडवलेली कर्जे व तरीही त्यांना नविन नावाने बँकानी दिलेली कर्जे यामूळेही रोजगार निर्मिती हेत नाही. एका मोठ्या प्रकल्पाच्या मंजूरीत त्याचे आजूबाजूने अनेक लहान मोठे उद्योग, व्यवसाय वाढत असतात त्यामूळेही मोठ्या प्रमाणात अप्रत्यक्ष रोजगार निर्मिती होते. फक्त त्याचा वेगमान मर्यादीत असतो. त्यासाठी देशात रोजगार निर्मिती करावयाची असेल तर मोठमोठ्या प्रकल्पांना मंजूरात देवून अनेक निर्बंध दूर करणे यामूळे प्रकल्प गुंतवणूकीला चालना मिळेल.

भारत देशाच्या विकासाच्या दृष्टीने देशाने वास्तव पातळीवर जावून विचार करणे आवश्यक आहे. त्यासाठी देशातील उपलब्ध श्रमशक्ती, त्याची क्रयशक्ती, त्यांची पात्रता, कौशल्य याचा विचार करून तसेच देशातील लोकांना लागणाऱ्या वस्तू, सेवा यांची मागणी व उपयोगिता लक्षात घेता त्या प्रकल्पांना मंजूरी देवून शासनाने स्वतः समारे येवून जनतेच्या हिताचे प्रकल्प राबविणे त्यातून रोजगार निर्मिती होईल. व काही प्रमाणात बेकारी दूर होण्यास मदत होईल.

बेकारी निर्मूलन उपाय योजना :

- १) भारतात खयारितीने रोजगार निर्मिती करावयाची असल्यास देशातील उपलब्ध असलेली जमीन, वने, यांचा वापर करून जमीनीची भूमीहिनांना वाटप करणे, शेतीचे सार्वत्रिकरण करून तेथे काम करणाऱ्यांना त्यांच्या श्रमाचा योग्य मोबदला देणे.
- २) असंघटीत क्षेत्रात काम करणाऱ्या कामगारांचे मालकाकडून शोषण होणार नाही, त्यांचे कामाच्या स्वरूपानुसार योग्य मोबदला प्राप्त करून देणे.
- ३) भारतीय शेतीत अत्याधुनिक सुविधा पुरवून उत्पादनात वाढ करून उत्पादनाची जास्तीत जास्त निर्यात वाढवून देशाच्या उत्पन्नात वाढ करून ती वाढ सामान्य जनतेला आवश्यक सोयी व सुविधा पुरविल्यावर खर्च करणे आवश्यक आहे.
- ४) शेती क्षेत्रात व असंघटित क्षेत्रातील निवृत्तांना निवृत्ती वेतन, मानधन, व त्यांचेकडून ज्याप्रकारचे कार्य होते ते करवून घेणे यामूळेही उत्पादनात वाढ करता येते.
- ५) देशाच्या संरक्षण क्षेत्राप्रमाणेच इतर क्षेत्रातही मुदतीकरार करून त्यांची सेवा घ्यावी त्यांना सेवेचा योग्य मोबदला दयावा. तसेच कार्यक्षम व्यक्तिला काम करण्याची सक्ती, सुध्दा करण्यात यावी यामूळे आपोआप रोजगार निर्मिती होईल.

निष्कर्ष :-

- १) भारत देश नैसर्गिक दृष्ट्या परिपूर्ण असतांनाही कार्यक्षम लोकांना रोजगार प्राप्त नसल्यामुळे बेकार रहावे लागते व त्यांची श्रमशक्ती वाया जाते.
- २) भारतातील रोजगार वृद्धीची आकडेवारी हि फसवी असून ही फक्त WTO, IMF पासून कर्ज घेण्याच्या पात्रतेत बसण्यासाठीच आकडेवारी दर्शविण्यात येते.
- ३) व्यापार, उद्योग, आरोग्य शिक्षण, हॉटेल्स, उपरार गुहे माहिती व तंत्रज्ञान वाहतुक व दळणवळण, संदेशवहन, पर्यटन या क्षेत्रातही मोठ्या प्रमाणात रोजगार निर्मिती होवू शकते.
- ४) जागतीकीकरण व उदारीकरणाचे धोरण स्विकारूनही पाहीजे त्या प्रमाणात रोजगार निर्मिती झाली नाही उलट हंगामी छुपी बेकारी मोठ्या प्रमाणात वाढली. त्यामुळे उत्पादकतेत कोणत्याच प्रकारे भर पडली नाही.
- ५) स्वयंपूर्ण गावा ऐवजी संपूर्ण जग मानवाचे मुठीत येण्याच्या धोरणाने व उच्च राहणीमानाच्या लालसेने, प्रचार व प्रसार माध्यमाद्वारे मिळालेल्या ज्ञानाने लोकांच्या जीवनमानाच्या संकल्पना बदलल्या व राहणीमानावरील आवश्यक खर्चात वाढ झाल्याचे दिसते.

- ६) देशात उपलब्ध कार्यक्षमतेला कुशल व कौशल्याधिष्ठीत बनविणे हाच रोजगार निर्मीतीच्या प्रक्रियेत टिकण्याचा एकमेव मार्ग आहे.
- ७) सर्वे करणाऱ्या संस्थानी कशीही आकडेवारी प्रसिध्द केली असली तरी प्रत्यक्षात देशात रोजगार निर्मीती न झाल्यानेच बेकारांच्या संख्येत वाढ झाल्याचे दिसते.
- ८) अनेक शिक्षित, उच्च शिक्षित, व्यावसायीक ज्ञान कौशल्य प्राप्त व्यक्ति कार्यक्षमतेपेक्षा हलक्या दर्जाचे नाईलाजाने काम करण्यासाठी तयार होतात हि सुध्दा बेकारी निर्माण घेण्यातील फार मोठी अडचण आहे.
- ९) मोठमोठ्या प्रकल्पांना मंजुरात देणे, प्रत्येक गावात रस्ता, रस्ता तेथे एस. टी. जावी म्हणजे प्रत्येक गाव वाडी हि मोठमोठ्या बाजारपेठांशी जोडल्या जाईल. तसेच अत्याधुनिक सोयी सुविधा पुरविल्या जातील. बेकारीमुळे निर्माण झालेला स्थलांतराचा प्रश्न, झोपडपट्ट्यांचा प्रश्न, वाढणाऱ्या महानगराचा प्रश्न सहज सुटेल.
- १०) भारतासारख्या विशाल लोकसंख्येच्या देशाने बेकारी निर्मूलनासाठी उपाय योजतांना वास्तव्यात जावून उपाय योजावेत व उपलब्ध श्रमशक्ती वाया जाणार नाही याकडे लक्ष द्यावे हाच खरा रोजगार निर्मीतीचा मार्ग आहे.

संदर्भ :-

- १) श्रमाचे अर्थशास्त्र डॉ. प्रभाकर देशमुख
- २) Dr. Ambedkar Thought – Dr. B. L. Mangekar in Approches in Buddhissam
- ३) मासीक लोकराज्य
- ४) दै. लोकसत्ता, दै. मतदार, दै. दिव्य मराठी

Publish Research Article

International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Books Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- ★ Directory Of Research Journal Indexing
- ★ International Scientific Journal Consortium Scientific
- ★ OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- DOAJ
- EBSCO
- Crossref DOI
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database

Review Of Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-
413005, Maharashtra
Contact-9595359435

E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com